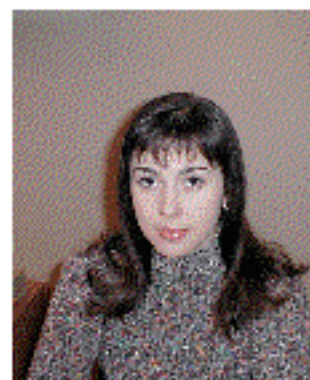

*Денисов С.Ф.,
к.ю.н., доцент, начальник
кафедри кримінального
права та кримінології
Запорізького
юридичного інституту
МВС України*

*Кулик Ю.С.,
курсант Запорізького
юридичного інституту
МВС України*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕВТАНАЗІЇ

Життя та смерть... Вічна проблема. Але не тільки філософська, а й медична. А якщо медична, то відповідно правова, оскільки усі лікарські дії повинні здійснюватися у суворо визначеному правовому полі.

В сучасних умовах, коли розвиток спеціальної апаратури поряд з підвищенням зосередженням медицини на своєму природному завданні - збереженні життя, дозволяє забезпечувати невиключено довге функціонування тих чи інших органів або систем людського організму, проблема евтаназії, безперечно, набуває особливої актуальності.

Досягнення сучасної медицини в галузі реанімації докорінно змінили відношення до смерті як до миттєвого явища, розглянувши його у часі відповідно до руйнування окремих частин організму. Критерії визначення смерті людини, які використовувались раніше, суперечать її новому науковому розумінню.

Підвищення інтересу до евтаназії пояснюється не тільки успіхами медицини в епоху науково-технічної революції, які незвично розширили зону між життям та смертю, а також змінами у світогляді людини, визнанням пріоритету духовних цінностей.

На наш погляд, в Україні є необхідність її розгляду саме зараз, в період становлення національної правової системи, коли відбуваються складні суспільно-політичні процеси і суттєве загальне старіння населення. До того ж, рівень розвитку економіки держави не забезпечує належного лікування все нових невиліковних хвороб.

Перш ніж перейти до конкретного аналізу евтаназії стисло окреслимо передумови її виникнення у світі, заглянемо в глибини історії цієї проблеми.

Грецьке походження слова вказує на те, що джерела дискусії губляться у свідій давнині. Сам термін "евтаназія" був запропонований в XVI сторіччі відомим англійським філософом Ф. Бекіном для позначення "легкої", "безболісної" смерті. Нове дикання проблема дістала під

час і особливо після першої світової війни у працях німецьких психiatrів і криміналістів. В 1918 - 1922 роках в Німеччині вийшла низка книг і брошур, в яких обґрунтовувалось моральне і юридичне право на припинення життя невиліковно хворих, душевнохворих та інших осіб, ціна життя яких, за виразом К. Біндінга, опускалася в "книжку нуля".

1926 рік розпочався виходом в Німеччині книги, написаної лікарем Буттерзаком "Проти неможливості". В ній йшлося про необхідність знищення соціально слабких, тих, що потребують опіки держави. В 1950 році на II Всесвітньому конгресі кримінології в Паризі ім'я Ч. Ломброзо і його теорія були в центрі уваги. На ньому виступив Л. Ляте з доповіддю "Евтаназія шляхом бездіяльності" [1].

Евтаназія буквально означає "легка, хороша смерть" (від грецького "eu" - "хороший" та "thanatos" - "смерть"). До недавнього часу в нашій країні термін "евтаназія" знаходився нібито під забороною і його не було навіть в таких фундаментальних виданнях, як Велика Радянська та Велика Медична енциклопедії. Але зараз цей термін знайшов своє закріплення як в російському, так і в українському законодавстві.

Евтаназія - задоволення прохання хворого у припиненні його смерті будь-якими діями чи засобами, у тому числі й припинення штучних заходів для підтримки життя.

З юридичної точки зору евтаназію можна визначити як умисне позбавлення життя безнадійно хворої людини з метою полегшення її страждань. В спеціальній літературі розрізняють два види такої смерті. Активна евтаназія, сутність якої полягає у здійсненні активних дій по припиненню смерті страждаючої людини з безнадійним прогнозом на останньому етапі хвороби. Пасивна евтаназія - це відмова від заходів, які сприяють підтримці життя

невипилено хворого. Тобто це поділ в залежності від поведінки медичного працівника. Також етаназію поділяють в залежності від можливості виразити свою волю на добровільну та недобровільну. Добровільна відбувається на прохання хворого, же виконується безпосередньо перед смертю. Недобровільна етаназія здійснюється без згоди хворого, хоча це не означає, що в даному випадку вона суперечить його волі - просто через хворобу він не може виразити волю і не зробив цього раніше. До того ж той, хто приймає рішення про етаназію, передбачає, що якщо б хворий міг виразити волю, він би побажав цього.

Різноманітне поєднання названих форм етаназії дає нам чотири можливих варіанти: активна й добровільна етаназія, активна і недобровільна, пасивна і добровільна, пасивна і недобровільна. До активної і недобровільної етаназії відношення здебільше негативне [2].

В останні роки не відбувають спори з приводу можливості легалізації етаназії, тобто юридичного закріплення. Першочергово у цьому питанні належить Голландії, де з 1 січня 2001 р. вступив в силу Закон "Про етаназію". Відомо, що навіть до вступу його в законну силу голландські лікарі допомагали також хворим померти. В 1999 р. в цій невеликій державі за допомогою лікарів пішли з життя 2216 чоловік. Тут існує організація з назвою "Нідерландське товариство прохальників етаназії", же нараховує приблизно 100 тис. чоловік. За новим законом, кожен, хто досяг 16 річного віку, може самостійно виснажити порядок і шлях залишення цього світу. Основною необхідною умовою є наявність невиліковної хвороби і постійні, нестерпні страждання [3].

Етаназія частково дозволена і в декількох штатах США. Вперше у світі закон "Про право людини на смерть" було прийнято після довгих обговорень на референдумах у 1977 році у штаті Каліфорнія. Відповідно до цього закону невиліковно хвора особа має право на відключення реанімаційної апаратури, оформивши відповідний документ, що засвідчує таке її бажання. У штаті Орегон в 1994 році було прийнято постанову, згідно з якою лікарі мають право в крайніх випадках допомагати хворим піти з життя. Пасивна етаназія не вважається злочинною в Швеції і Фінляндії, а в Бельгії вона дозволена законом.

Згідно з ч. 3 ст. 52 "Основ законодавства України про охорону здоров'я" медичним працівникам "забороняється здійснення етаназії - навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань" [4]. У формулюванні даної статті існує декілька недоліків, зокрема, це стосується воля суб'єктів заборони та відсутності вказівки на відповідальність за порушення заборони етаназії, на відміну від російського законодавства, де ці питання чітко врегульовані. У ст. 45 "Основ законодавства РФ про охорону здоров'я громадян" зазначено: "особа, яка свідомо спонукає хворого до етаназії або здійснює етаназію, несе кримінальну відповідальність за законодавством РФ".

Застосування етаназії на практиці завжди пов'язане з проблемами. Новітні знання та науки викликають велике розмаїття думок і законодавчих позицій. Питання про

етаназію стали предметом дискусій багатьох популярних телепрограм. Ці проблеми полягають у двох: відношенні до цієї медичної послуги і породжують гостру полеміку. В цих дискусіях одна сторона стверджує, що смерть - це єдиний спосіб об'їзти нестерпні страждання невиліковних, інша ж сторона вважає, що вбивство людини, навіть із співгуктя, - це протидія волі Господа і порушення медичної етики. Так що ж таке етаназія в сучасних умовах - акт милосердя чи вбивство? Постає питання: дозволити етаназію офіційно, чи, навпроти, навласти на неї категоричну заборону, а людей, які так чи інакше здійснюють її, притягувати до кримінальної відповідальності як за вбивство? Суперечки на цю тему не згаснуть, і не тільки в сфері медицини і права, але й серед ширшого загалу [5].

Не знайдені також відповіді на наступні запитання. Чи виправдана розпоряджися своїм життям, чи зовсім відмовитися від нього, звернувшись до медичного працівника з проханням про припинення лікування? Якщо пацієнт має на це право, то чи може лікар, професія якого зобов'язує до вкця боротьби із хворобою, сприяти життю, задоволенням бажання хворого? Чи правомірно та гуманно відмовити безнадійно хворому в його прохання припинити раз і назавжди страждання? Чи не буде така відмова розцінена як застосування до особи тортур, жорстокого відношення, забороненого міжнародним правом?

Спробуємо проаналізувати точки зору прохальників етаназії.

Прибічники етаназії обґрунтовують свою позицію посилаючись на "природні", "невідчужні", "конституційні" суб'єктивні права. Так, російські дослідники проблеми етаназії Ю. Дмитрієв та Є. Шленова роблять висновок про те, що конституційне встановлення права на життя логічно означає юридичне закріплення права людини на "смерть". Ці автори пишуть: "Якщо право на життя належить до числа особистих прав людини, його реалізація здійснюється нею індивідуально і самостійно, незалежно від волі інших", "питання життя і смерті юридично повинна вирішувати людина індивідуально, без участі інших осіб..." [6].

Право на життя, на думку вчених, передбачає можливість людини самостійно розпоряджатися своїм життям, в тому числі добровільно прийняти рішення стосовно строків і способів його залишення.

Існує думка, що боротьба за життя пацієнта справедлива лише до того часу, доки існує надія, що порятунок є можливим. Якщо ж надія втрачено, то з цього моменту виникає право на милосердя, же й реалізується через етаназію, що є справедливим, єдиним правильним засобом щодо паралізованих, дебілів, пацієнтів, існування яких продовжується лише за допомогою життєзабезпечувальних медичних апаратів [7].

Існують й інші аргументи прибічників етаназії:

- до самогубства хворого підштовхують страждання, а значить, лікар, який допомагає йому позбавитися цього, не виходить за рамки своєї професії;
- хворий все одно покинчить із собою, але

варварським шляхом, тоді як лікарська допомога обгрунтована медичною наукою та безболісна;

- дуже часто усмицють безнадійно хворих тварин, такневеже люди заслуговувуть мило серця людини, ніж собаки та кішки?

- чи є сенс в існуванні дітей-ідіотів, через яких ніколи не буде нормального життя у їх батьків?

Якщо ж казати про заперечення, які висуваються проти етаназії, то більшість її противників вважає, що етаназія неприпустима перш за все з моральної та юридичної позиції: ніхто не вправі позбавити життя людини, яка повинно підтримуватись у всіх випадках до природного кінця.

Крім цього, необхідно враховувати і можливість лікарської помилки у прогнозі стану хворого, можливість зловживання етаназією з боку лікаря та інших осіб. До всього ж прохання етаназії не завжди відповідає справжньому волевиявленню пацієнта. Воно може бути продиктоване з боку родичів чи просто небажанням обтяжувати їх. Якщо лікар здатен вбити людину в її інтересах, то де гарантія, що отримаєши "законне право вбивати", він не зробить цього і в своїх особистих інтересах [8].

Етаназія суперечить принципам медицини, за якими лікар повинен у будь-якому випадку підтримувати життя хворого. На увагу заслуговує думка професора Ф. Кондрат'єва, який зазначає, що у хворих у критичному стані можуть розвинути вичерпані депресії, які в свою чергу можуть ініціювати прохання хворого про здійснення етаназії, але при цьому є вірогідність того, що хворий може переглянути своє рішення тоді, коли процедура вже розпочата і викликала незворотні процеси в організмі [9].

До того ж етаназія не відповідає християнській релігії. Християнство (як і деякі інші релігії) вважає, що самогубство і етаназія суперечать волі Господа Бога. Англійський філософ Дж. Локк писав, що життя не є власністю людини, яка лише її тимчасовий власник, воно належить Богу, а самогубство - це свого роду крадіжка [10].

"Етаназія - це гріх, те що люди взяли на себе роль Бога і вирішують людські долі, церква не сприймає. Етаназія - це форма вбивства чи самогубства" - стверджує Патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет.

Папа Іоанн Павло II закликав поборити в етаназії "драматичний виснаж, всім людям доброї волі". Він впе впевнений: проблема тайтється не в жалючих стражданнях вмираючих, а в тому, що ми залишаємо їх, вважаючи, що нічим допомогти не зможемо [11].

Всесвітня медична асоціація - професійне об'єднання лікарів - етаназію не визнає. Схожа позиція і у більшості українських лікарів.

Щодо можливості легалізації етаназії в Україні, вітчизняні лікарі, мені впе впевнені в тому, що питання про удосконалення етаназії має право на обговорення лише в тій країні, де досягнутий дуже високий рівень медицини.

Також вони вважають, що закон в Нідерландах був прийнятий не лише завдяки ініціативі лікарів. Скоріш за все це пов'язано з увлеченнями громадськості, де права окремого громадянина стояли вище будь-яких суспільних інститутів.

Легалізувати етаназію в нашій країні є дуже ризикованим, зважаючи на зростання таких негативних явищ як корупція, злочинність та безвідповідальність. Наразі в Україні, етаназія, як пасивна так і активна, заборонена законом. Інакше при певному бажанні пацієнт не вправі вимагати від лікаря дій, які можуть призвести до легкої природної чи штучної смерті.

Етаназія буде мати право на існування, констатувати лікарі, лише в тому випадку, коли використані всі методи лікування, використані всі ресурси медицини, а людина все одно знаходиться у безнадійному стані.

Етаназія має політичну, економічну, медичну, психологічну, юридичну та моральну сторони. Розглянемо проблему етаназії в нагоді кримінального права, а саме з позиції згоди потерпілого на спричинення шкоди, порівнявши Україну з іноземними державами. Позиція чинного кримінального законодавства України відносно етаназії наступна: це вбивство - умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині передбачене ч. 1 ст. 115 КК України або ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України). Але стосовно кваліфікації за ст. 139 КК України висувають певні прогнрнрчччч. Зокрема, здійснення етаназії є діянням умисним, а склад злочину за ст. 139 КК України передбачає необережне ставлення до наслідків у вигляді смерті потерпілого.

Отже, дані діяння підлягають загальній кримінально-правовій оцінці не враховуючи їх специфічного мотиву - співчуття, який, в свою чергу, міг стати обставиною, яка пом'якшує покарання.

Цікавим, на наш погляд, є досвід іноземних держав щодо вирішення проблем, пов'язаних з етаназією. За чинним КК Франції згода потерпілого на спричинення шкоди не належить до числа обставин, які виключають настання кримінальної відповідальності [12]. Позбавлення життя на прохання потерпілого зі співчуття до нього розглядається судовою практикою як караній вид вбивства, не діянням на те, що мотив свєння злочину не є одним оціальним.

Статті про етаназію вперше серед пострадянських держав в національні КК були введені законодавцями Азербайджану та Грузії. Згідно зі ст. 135 КК Азербайджанської республіки 1999 р., етаназія є злочином [13]. КК Грузії 1999 р. вміщує склад "вбивство на прохання потерпілого" (ст. 110), яке розуміється як вбивство внаслідок наполегливого прохання потерпілого і у відповідності з його воле виявленням, здійснене з метою полегшення страждань [14].

В деяких країнах вбивство за мотивом співчуття, винене на прохання потерпілого, являє собою самостійний привілейований вид умисного вбивства. У цих випадках кримінальне законодавство передбачає більш м'яке покарання у порівнянні з тим, що призначається за прості та кваліфіковані види вбивств.

Подібний склад існує в КК ФРН (§ 216). Він має місце тоді, коли смерть спричиняється у випадку "жесточитного і наполегливого прохання потерпілого позбавити його життя" [15].

Склад вбивства на прохання потерпілого

сформульованій в КК Швейцарії. Так, згідно зі ст. 114, привілейованій випадок вбивства існує тоді, коли особа "за мотивом, який заслуговує на увагу, зокрема співчуття, вбиває людину на її серйозне та наполегливе прохання" [16].

КК Польщі також передбачає привілейованій вид вбивства - вбивство людини на її прохання і під впливом співчуття до неї (ст. 150) [17]. Схожим нормам істотує кримінальне законодавство Австрії (§ 77) [18] та Данії (§ 239) [19].

Але необхідно особливо звернути увагу на те, що в окремих державах вбивство на прохання потерпілого представляє собою не простий, не привілейованій вид вбивства, а кваліфікованій. Так, в Англії умисне спричинення смерті особі, яка дала згоду, утворює тяжке вбивство, і карається довічним позбавленням волі [20].

Отже, вкритою оглянувши досвід іноземних держав стосовно законодавчого закріплення у кримінальних законах норм, які передбачають відповідальність за здійснення етаназії, на нашу думку, доцільним було б внесення деяких змін до національного кримінального законодавства.

Враховуючи мотива, який спонукає лікарів вдаватися до таких крайнощів, здатних позбавити людину життя, необхідним було б ввести норму про відповідальність за вбивство із співчуття, вининеного за обставин, які пом'якшують відповідальність. При цьому судам при призначенні покарання необхідно обов'язково враховувати мотива вининеного вбивства на прохання потерпілого як обставину, що пом'якшує покарання. Адже наряд чи необхідно засуджувати цих лікарів на рівні зі злочинцями за те, що вони використовують свої знання і допомагають реалізувати пацієнтам їх "останнє" право - на гідну смерть.

Якщо звернутись до КК УРСР 1922 року, то у принципі до ст. 143 містилася норма, яка встановлювала, що вбивство вининене за наполяганням вбитого з почуття жалю, не карається. Але ця норма проіснувала недовго і була скасована вже 3 січня 1923 року.

Значайно звільняти лікарів від відповідальності, як це передбачалося в зазначеному вище кодексі, в сучасних умовах є недоречним, але пом'якшити їм покарання у порівнянні з тям, яке призначається за просте вбивство було б гуманним.

Підводячи підсумок можна зазначити наступне стосовно цієї складної, делікатної теми. Розвиток етаназії як однієї з проблем набуває все більшої актуальності. Питання пов'язані з етаназією живуть законодавців і суспільство багатьох держав, оскільки вони торкаються таких важливих явищ, як життя і смерть, до вирішення яких треба підходити дуже обережно. Прийняття рішення стосовно її легалізації, залишається спірним і повсякчас величезну відповідальність на суспільство. За останні десятиліття моральний клімат навколо етаназії суттєво змінився, як змінились погляди стосовно цієї проблеми. Якщо раніше гуманізм розглядався як обов'язкове збереження життя, то зараз з'явився тенденції полегшення страждань невиліковно хворих за допомогою етаназії.

Використана література

1. Дребуш О. Право на гідну смерть // *Право України* - 2002. - № 10. - С. 122-125.
2. Глушков В.А. Социологическое и правовое аспекты этаназии // *Социологические исследования*. - 1992. - № 7. - С. 12-19.
3. Горюховский А. Ни один врач в нашей стране пока не имеет права помочь неизлечимо больному совершить самоубийство // *Факты и комментарии* - 2000. - 26 декабря. - С. 13.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 липня 1992 р // *ВВРУ* - 1993. - № 4. - Ст. 19.
5. Слейчик О. Етические и правовые аспекты этаназии // *Юридическая практика* - 2001. - 28 ноября. - С. 11.
6. Дмитриев Ю.А., Шленова В.В. Право человека на осуществление этаназии // *Гос-во и право*. - 2000. - № 11. - С. 52-59.
7. Грищук В. Вуэтаназія: кримінально-правові проблеми // *Проблеми державствотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної наркологічної конференції 13-14 жовтня 2003 р., м. Львів*. - Львів: ЛНУ, 2003. - С. 387-390.
8. Мамузов Н.И. Право на жизнь в свете российских и международных стандартов // *Правоведение*. - 1998. - № 1. - С. 198-212.
9. Крылова Н.В. Этаназия: уголовно-правовой аспект // *Вестн. Моск. ун-та. Серия 11, Право*. - 2002. - № 2. - С. 17-38.
10. Петросян М.В. Этаназия как моральная и правовая проблема // *США - Канада: Экономика - политика - культура* - 2002. - 2 февр. - С. 65.
11. Мозавага Т., Чёрная И. Этаназия: желанная смерть или убийство? // *Сегодня*. - 2001. - 4 февраля. - С. 9.
12. Уголовный кодекс Франции. Науч. ред. и предисл. Н.В. Крыловой - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002.
13. Уголовный кодекс Азербайджанской республики - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
14. Уголовный кодекс Грузии - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002.
15. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. - М.: Зерцало, 2000.
16. Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем. - М.: Зерцало, 2000.
17. Уголовный кодекс Республики Польша / Под общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой - Мн.: Тесей, 1998.
18. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. - М.: Зерцало, 2001.
19. Уголовный кодекс Дании - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
20. Крылова Н.В. Этаназия: уголовно-правовой аспект // *Вестн. Моск. ун-та. Серия 11, Право*. - 2002. - № 2. - С. 17-38.